

FN's rødder rækker tilbage til 1648

Af **Uffe Østergaard**

Det internationale system er centreret om territorialstater, og deres suverænitets stammer fra den westfalske fred i 1648.

Det internationale system af europæiske stater opstod med fredsslutningen efter trediveårskrigen i 1648. Den westfalske fred blev underskrevet nær de nederlandske provinser, der havde kæmpet sig fri af det spanske herredømme i en firs år lang krig, hvis sidste årtier faldt sammen med trediveårskrigen mellem de protestantiske tyske fyrster og den katolske kejser i Wien af huset Habsburg.

Forhandlingerne, der varede to år, foregik mellem Sverige, Frankrig og kejser Ferdinand III, mens Spanien og Nederlandene forhandlede separat. Sveriges diplomater boede i Osnabrück, mens deres franske modparter holdt til i Münster. De første møder foregik i byen Ladbergen midt imel-

lem, i det endnu eksisterende Gasthaus zur Post.

Det sejrige Sverige var i 1640'erne den dominerende protestantiske magt i alliancen med det katolske Frankrig, men der var konflikt mellem Spanien og Frankrig om grænsen i Pyrenæerne og mellem Spanien og de protestantiske Nederlande. Derfor bestod fredsaftalen af tretten separate traktater, der gjorde territorial og religiøs suverænitets til grundlaget for international politik. Ifølge folkeretten, der blev grundlagt af nederlænderen Hugo Grotius i 1620'erne, betyder suverænitets, at en stat ikke skal tåle indblanding i sine indre anliggender fra andre stater. Siden det augsburgske kompromis i 1555 mellem den tysk-romerske kejser Karl V og de tyske fyrster betød det, at fyrstens religion skulle være landets religion, på latin '*cujus regio, ejus religio*'.

Reglen om ikkeindgriben blev grundlaget for international politik i de

---

Uffe Østergaard (f. 1945) er professor emeritus ved Copenhagen Business School i europæisk og dansk historie og forfatter til en lang række bøger om europæisk politik og historie. Uffe Østergaard er uddannet ved Europakollegiet i Brügge og Aarhus Universitet, hvorfra han har en ph.d. i historie.

---

følgende århundreder, opretholdt gennem fredsslutninger og internationale konferencer, som Wien-kongressen 1814-15 og Fredskongresserne i Haag 1899 og 1907. Folkeforbundet og efterfølgeren Forenede Nationer satte disse møder i system, men bygger stadig på

Afsættet for den suveræne stat var, at den franske kongemagt gjorde en ende på de protestantiske huguenotters selvstyre i 1629.

medlemsstaternes suverænitet. I FN's pagt, der gælder for 193 stater, er dette udtrykt i artikel 2 om medlemmernes ligeberettigelse og bestemmelsen om ikke at gribe ind i forhold, der hører under en stats eget myndighedsområde (art. 2, stk. 7).

Ordet 'suverænitet' er fransk og betyder 'overherredømme'. Middelalderens stater var i en vis forstand suveræne, men præget af overlappende herredømme. Derfor var de ikke stabile, som territorialstaterne blev det efter 1500. Ordet 'stat' kommer af '*estat*', '*estates*', og '*stato*'. Den italienske tænker Niccoló Machiavelli var en af de første til at bruge ordet '*lo stato*' i ordets moderne betydning, i sit berømte – og berygtede – skrift *Fyrsten* fra 1516. Det hyppigst anvendte ord var 'republik' af latin *res publica*, men ordet 'stat' vandt, selv om flertallet af staterne efter moderne begreber var multinationale.

Den westfalske fred 1648

Trediveårskrigen fra 1618 til 1648 var sidste runde i religionskrigene mellem katolikker og protestanter og medførte en konsolidering af den enevældige

franske territorialstat, der gav det nye statsbegreb en dominerende plads i Europa. Afsættet for den suveræne stat var, at den franske kongemagt ophævede de protestantiske huguenotters selvstyre i 1629. Det skete på et tidspunkt, hvor kejseren var ved at vinde over de protestantiske tyske fyrster. I denne situation, hvor habsburgerne truede med at omringe Frankrig, allierede landet

sig under den realpolitiske kardinal Richelieu med den svenske protestantiske konge Gustav II Adolf.

Alliancen med en protestantisk fyrste stillede den katolske franske kongemagt i et dilemma: Hvordan begrunde, at man efter at have nedkæmpet de franske protestanter hjemme, støttede andre protestanter i deres krig med den katolske kejser? Svaret blev en understregning af 'statens' interesser, dens 'statsræson', på fransk '*raison d'État*'. Det var denne realpolitiske tænkning, der lå bag den westfalske fred i 1648. Frankrig dominerede fredsslutningen, der formelt kun gjaldt for Det Hellige Romerske Rige af Tysk Nation. Men reelt kom de westfalske principper om staters suverænitet og grænsers ukrænkelighed til at gælde for hele kontinentet – bortset selvfølgelig fra de ikke helt få tilfælde, hvor en aggressor alligevel slap heldigt fra at erobre en nabo.

Territorialstatens sejr over bystaterne

Territorialstaten med klart markerede grænser vandt hermed over de universelle principper, hvad enten disse var af verdslig eller åndelig karakter. Men den vandt også over et andet princip,

der havde eksisteret i hvert fald siden slutningen af 900-tallet: bystaterne. De middelalderlige bystater trivedes især i det nordlige Italien, Flandern, Sydtysskland med Schweiz og Østersøområdet hansesæder.

Reelt kom de westfalske principper om staters suverænitet og grænsers ukrænkelighed efterhånden til at gælde for hele kontinentet.

Det middelalderlige schweiziske edsforbund havde i kraft af sin beliggenhed i Alperne held til at overleve som en konføderation af suveræne kantonner, der siden Napoleonskrigene holdt sig neutral og derfor blev hovedsæde for Røde Kors i 1864. I Nordvesteuropa blev syv protestantiske provinser, med Holland som den største, uafhængige efter en langvarig frihedskrig mod de habsburgske herskere. Nederlandene var i midten af 1600-tallet en af Europas stormagter med et verdensomspændende kolonirige under navnet Generalstaaten (Generalstænderne), den styrende forsamling af repræsentanter fra de forskellige provinser. Den tredje undtagelse var republikken Venedig, der blev fremhævet i politisk teori som den mest stabile statsdannelse i Europa.

Europas kristne imperier deler verden

Suveræne statsnationer med veldefinerede territorier dominerede med enkelte undtagelser det europæiske kontinent mellem 1500 og 1900. Konkurrencen mellem dem foregik i Europa, men førte også til en hektisk oversøisk ekspansion. Det begyndte med det spanske kolonirige i Syd- og Mel-

lemamerika i 1500-tallet og de næsten samtidige portugisiske kolonier i Afrika, Det Indiske Ocean og Brasilien.

Mest fremtid var der i den franske og engelsk-britiske ekspansion i Nordamerika, Vestindien og Indien.

Den globale begrundelse for krige på det europæiske fastland mellem Storbritannien og Frankrig mellem 1688 og 1763

var, at 'man må erobre Amerika i Tyskland'. Dermed mentes, at magtbalancen mellem de europæiske stormagter var afgørende for, hvem der kunne underlægge sig den nye verden i Nordamerika.

Konkurrencen mellem de to stærkeste europæiske stater, Frankrig eller Storbritannien, førte til den første verdensomspændende konflikt i form af syvårskrigen 1756-1763, som udspandt sig på alle kontinenter med 1759 som det afgørende år for den britiske sejr over Frankrig. Verden var i 1759 global i den forstand, at det mellem 1756 og 1763 var muligt for et lille europæisk ørige, Storbritannien, at besejre sin europæiske rival, Frankrig, i krige, der blev ført over hele verden – fra Nordamerika og Caribien til Indien og Centraleuropa. Den europæiske del af krigen blev ført af Preussen mod Østrig, Rusland og Frankrig. Storbritannien støttede Preussen med penge og var samtidig direkte involveret i de tyske krige via fyrstedømmet Hannover, der var i personalunion med Storbritannien. Selv om USA gjorde oprør mod Storbritannien i 1776, var resultatet et reelt britisk verdensherredømme i 1800-tallet.

En opdelt europæisk verden

Resultatet var en verden, som i 1914 var delt mellem fem europæiske stormagter. Det verdensomspændende britiske imperium omfattede bosætterkolonierne Canada, Australien og New Zealand samt Indien, der blev ophøjet til kejserrige i 1877. I Sydafrika havde briterne efter en blodig krig indlemmet de calvinistiske boere og oprettet en Sydafrikansk Union med en kristent begrundet racisme i form af apartheidideologien om racernes adskillelse.

Det britiske imperium blev fulgt i størrelse af det franske kolonirige. Det var underlagt en sekulær republik, hvis ideologi gik ud på at bringe europæisk civilisation til verden. Selv om eliterne blev inddraget i den franske civilisation, handlede kolonierne dog primært om magt og handel. Frankrig var allieret med det russiske imperium, som trods sin multinationale karakter var tæt forbundet med den ortodokse kirke og ekspanderede på bekostning af Det Osmanniske Rige på Balkan og i Kaukasus. I denne kamp var russerne allierede med de kristne befolkninger, som armenierne.

I begyndelsen af århundredet sluttede Storbritannien sig til den fransk-russiske alliance på grund af udfordringen fra den hurtigt opstigende magt Det Tyske Kejserrige. Det var domineret af Preussen, der var en fusion af kirke, militær og stat skabt i 1700-tallet. Den preussiske stat var ret fri for korruption og havde høje etiske standarder, hvor det at tjene staten som officer og bureaukrat stod på linje med at fremme Guds arbejde i verden. Her-

med blev den preussiske statsmagt den stærkeste – og religiøst mest tolerante – i Europa, en styrke det i vid udstrækning lykkedes at bringe ind i det nye kejserrige efter 1871, selv om denne stat også omfattede de katolske stater Bayern, Baden og Württemberg og et stort socialdemokrati.

Den tyske industrielle og militære stormagt var allieret med det katolske Østrig, som siden 1867 hed dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn. Trods indre svagheder i kraft af sine mange nationaliteter ekspanderede dette rige på Balkan og indlemmede i 1908 Bosnien-Hercegovina med en stor muslimsk befolkning. Det var Serbiens utilfredshed med denne ekspansion, der udløste Første Verdenskrig med mordet på Franz Ferdinand i Sarajevo juli 1914.

Versailles, Folkeforbundet og FN

Ønsket om et internationalt fredsskabende organ var central i fredsbevægelsen i slutningen af det 19. århundrede og fik næring af verdenskrigen 1914-18, da USA's præsident Woodrow Wilson foreslog det som en del af fredsslutningen. Folkeforbundet (League of Nations) blev indskrevet i Versaillestraktaten 28. juni 1919 med 40 stater som medlemmer, i 1928 var der 55. Hovedsædet lå i Geneve i det neutrale Schweiz, og formålet var at sikre fred gennem internationalt samarbejde.

Princippet om 'folkenes selvbestemmelsesret' blev formuleret under fredsforhandlingerne i Paris efter centralmagternes nederlag i 1918 og førte til en nyordning af europakortet med nationalstater. De amerikanske forhandlere havde medbragt mængder af kort

og statistikker på det krigsskib, der bragte dem til Europa. Men idealerne om homogene nationalstater viste sig vanskeligere at føre ud i praksis end forudset. Befolkningerne passede dårligt til klare grænser på kortet.

Verdenskrigen blev forklaret som resultat af overdreven nationalisme. Hvad enten det nu er rigtigt eller ej, står det fast, at denne første industrialiserede massekrig bragte de fleste europæiske nationer på omgangshøjde i national udvikling. Mange af de krigsførende stater indrømmede deres egne befolkninger, herunder kvinderne, stemmeret som modydelse for krigens ofre. Nationalstaten blev et gældende internationalt princip, først i Europa, og siden med FN i resten af verden.

Hvert enkelt menneske skulle nu tilhøre én, og kun én, nation, der samti-

dig var en suveræn stat. Det førte til, at flertalsstaterne måtte anerkende nationale mindretal. Reguleringen af deres forhold blev hovedopgaven for Folke-

forbundet sammen med tabernes kolonier. Efterfølgeren De Forenede Nationer, der var et resultat af de allieredes

sejr over aksemagterne i Anden Verdenskrig, afviklede kolonierne, begyndende med Indien og Pakistan i 1947 i en proces, der næppe er afsluttet med de nuværende 193 medlemmer. Alle forskelle mellem dem ufortalt, behandles medlemsstaterne principielt ens, som om de er suveræne stater med national identitet, ukrænkelige grænser og ret til selvbestemmelse.

○ ○ ○

Ønsket om et internationalt fredsskabende organ var central i fredsbevægelsen i slutningen af det 19. århundrede.